

MONOGRAFIES I RECERQUES

Cercles. Revista d'Història Cultural 16/2013: 191-215

ISSN: 1139-0158

JOSEP PLA, ENTRE LA LITERATURA I LA POLÍTICA A LA FI DEL FRANQUISME

Ramon Civit Llorc

RESUM. Amb la creació del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, el món literari i cultural català va viure de forma recurrent una polèmica sobre si l'escriptor Josep Pla era mereixedor d'aquest guardó. Les diferents opinions no valoraven els mèrits literaris de Pla, sinó consideracions sobre l'ús de la llengua catalana per part dels escriptors i les seves implicacions en la supervivència de la cultura pròpia. L'article ressegueix aquesta qüestió i aborda també el paper essencial de la revista *Destino* en aquests fets.

PARAULES CLAU. Josep Pla, literatura, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, revista *Destino*, Òmnium Cultural.

ABSTRACT. With the creation of the Award of Honour of Catalan Literature, the Catalan cultural and literary world experienced a recurring controversy about whether the writer Josep Pla was deserving of the award or not. Different opinions evaluated not the literary merits of the Pla, but considerations about the use of the Catalan language by writers and the implications of these for the survival of Catalan culture itself. This article examines this issue and also addresses the important role of the magazine *Destino* in these events.

KEY WORDS. Josep Pla, literature, Award of Honour of Catalan Literature, magazine *Destino*, Òmnium Cultural.

A la dècada dels seixanta, feia molts anys que Pla, decebut i escèptic, havia deixat enrere les seves activitats polítiques, molt circumstancials d'altra banda, i escrivia del món que l'envoltava, pràcticament reclòs al seu mas de Llofriu. Reclusió que només trencava, de tant en tant, amb els seus viatges, per dedicar-se aleshores a un altre gènere que conreà amb assiduitat: les cròniques d'aquests viatges. En aquest article, tractarem sobre aquesta etapa de Pla, però sobretot del debat cultural i polític que provocava la seva figura en la cultura catalana d'aquells anys, un aspecte al qual vaig dedicar una part de la meua tesi doctoral «*Destino*» i la cultura catalana a les acaballes del franquisme (1966-1975), presentada a la Universitat de Barcelona el desembre de 2012.

No cal presentar ara el Pla anterior a la Guerra Civil. És prou conegut el seu paper periodístic, els vincles amb el món cultural a través de plataformes com l'Ateneu Barcelonès, el seu fugaç pas per la política, en ser elegit diputat de la Mancomunitat, i el seu seguiment en directe de la tensa política de l'Europa d'entreguerres. Crític amb la dictadura de Primo de Rivera, també ho va ser amb la República, i durant la Guerra Civil col·laborà amb Cambó en favor del bàndol franquista i en la premsa del bàndol revoltat.

1. Pla, entre «Destino» i Tarradellas

Més enllà d'altres plans que es frustraren, com la direcció del diari *La Vanguardia*, certament el paper públic de Pla amb la instauració del franquisme va passar, sobretot, per la seva col·laboració regular amb Josep Vergés, ja fos al setmanari *Destino* o a l'editorial del mateix nom. El setembre de 1939, Pla li envia l'article «La sonrisa española»,¹ en el qual defensa la tesi que a Espanya li convé la neutralitat dins el conflicte europeu que estava començant. És un article molt agosarat per a l'època, perquè hi defensa una opinió contrària al sector falangista del règim i és una prova de la valentia de Pla en voler influir en l'opinió pública.² Malgrat tot, la col·laboració regular no començarà fins al febrer de 1940, en què encetaria una secció, batejada per Ignasi Agustí, aleshores sotsdirector de *Destino*, amb el títol «Calendario sin fechas». El to general d'aquell primer

¹ Josep PLA, «La sonrisa española», *Destino*, n. 115, 30 de setembre de 1939, pp. 1 i 2.

² Lluís BONADA, *José Pla*, Barcelona, Empúries, 1991, p. 118.

any de col·laboració seguia la línia marcada per la revista, que tindria a la portada, fins al juliol de 1945, el subtítol de «Política de unidad». La posició de Pla era ambigua; d'una banda, seguia el fil espiritual de la revista, algun elogi al pensament de José Antonio, però, d'altra banda, s'allunyava del to general de revenja i mediocritat del periodisme addicte al règim, per la qual cosa es miraven els seus textos amb lupa. El lector també s'adonava que aquella veu escèptica que aconseguia passar el control delsensors trencava amb la retòrica i la ideologia del moment i, setmana rere setmana, li prestava cada vegada més atenció. L'any 1940, l'historiador Vicens Vives havia aconsellat a Pla i a Vergés: «Hem de lluitar pel liberalisme, per una catalanitat sense límits i el retorn a formes democràtiques de convivència».³ Josep Vergés mateix ho recorda en el primer i únic article que va escriure —«El largo camino hacia la libertad»—, amb motiu de la marxa de Luján de *Destino*, el juny de 1975: «[...] lo que fueron aquellos primeros veinte años de *Destino*. Amistad, lucha y a lo lejos la luz —tan remota— de la libertad [...]. Estuvo a nuestro lado siempre y con nosotros vivió la larga cadena de vicisitudes de *Destino*. Afirmaba que debíamos luchar por el liberalismo, una catalanidad sin límites y el retorno a formas democráticas de convivencia».⁴

Els seus articles no es limitaren a anar a parar exclusivament a *Destino*, sinó que va col·laborar amb altres publicacions. A partir de 1943 inicia una col·laboració setmanal al *Diario de Barcelona*, que s'estén fins al 1954, i més tard ho farà amb *El Correo Catalán*, per mitjà de Manuel Ortínez, des de l'any 1960 fins al 1965. Però Pla no escriu mai a cap de les revistes més significatives del catalanisme resistent, com ara *Serra d'Or*, *Orifloma*, *Canigó*, *Recull*, etc., només a *Destino*.

D'altra banda, Josep Pla, per mitjà del seu germà Pere, va tenir una bona relació amb Tarradellas. De la correspondència que hi va haver entre ells, es desprèn no només la bona sintonia que tenien, sinó l'estima i la confiança del president envers Pla. Manuel Ortínez explica com es van retrobar Pla i Tarradellas a París:

³ Lluís BONADA, *op. cit.*, p. 119.

⁴ Josep VERGÉS, «El largo camino hacia la libertad», *Destino*, n. 1966, 5 de juny de 1975, pp. 18 i 19.

Vaig poder presenciar com l'antirepublicà Josep Pla retrobava per primer cop l'any 1955 a París Josep Tarradellas, acabat d'elegir president de la Generalitat a l'exili. Aparentment moltes coses devien separar els dos personatges, els dos homenots. Pla s'interessa per retrobar el personatge, quan pocs polítics de l'oposició democràtica estaven interessats en la figura de Tarradellas. Pel seu cantó, el president exiliat estava perfectament al corrent l'any 1955, a França, de la trajectòria de Josep Pla. Llegia setmanalment la revista *Destino*, com llegia els seus llibres. L'escriptor va quedar gratament sorprès per la retrobada. De seguida va opinar que viure en contacte amb la tradició política francesa havia anat molt bé a l'evolució ideològica de Tarradellas.

En aquesta línia, cal subratllar el document, escrit per Pla, resum de les converses mantingudes durant tres dies de gener de 1960 amb Tarradellas en la solitud de l'exili, sobre el present i el futur polític de Catalunya, dins l'Estat espanyol, preveient la «propera liquidació» del règim de Franco. És més aviat una declaració d'intencions per procedir, de forma ordenada, a una transició política, «amb els menors estralls possibles», un document que reflecteix més desitjos, fruits d'un llarg exili, que realitats. Planteja la formació d'un equip reduït, inicialment dos persones, encapçalat per Albert (Tarradellas) i Born (Vicens Vives), per ampliar-lo més endavant amb dos o tres més. L'objectiu seria conduir aquesta suposada transició, i les relacions amb les institucions, tant de l'interior com de l'exterior. Cal destacar l'observació de Pla del fet que «el to general del Sr. Albert es mantingué en una línia d'un *conservadorisme* molt superior al que jo defenso».⁵

Aquest document serà recordat per Tarradellas mateix en un escrit a Pla uns anys més tard que, de passada, li permet expressar una opinió, bastant despectiva, referida a Òmnium. Així, en aquesta carta datada el març de 1970, Tarradellas confessa a Pla: «També crec hauria comès un greu error acceptar o no tenir present l'acció contrària a la unitat catalana que porten a cap uns quants fabricants i botiguers que fan de minimecenes i es creuen tenir el dret de dirigir la política i la cultura del país...».⁶ Més

⁵ Document firmat per J.P.C. en el qual es resumeixen les vint-i-dues hores de converses dels dies 21, 22 i 23 de gener de 1960 (Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, Poblet).

⁶ De la carta de Josep Tarradellas, com a president de la Generalitat de Catalunya, a Josep Pla del 12 de març de 1970 (Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, Poblet).

endavant, quan esclati la polèmica, Tarradellas tornarà a escriure a Pla, ara com un amic que li fa costat en uns moments difícils per a l'escriptor, manifestant: «Al mateix temps com sia que la nostra amistat ve de lluny confio comprendreu que em desplaui fortament la persistència de part de certa gent d'actituds més que lamentables».⁷

2. L'obra de l'escriptor consolidat

Com veuen Josep Pla els seus companys de lletres, els crítics literaris o el públic en general? *Destino*, sempre atenta a revitalitzar la figura del seu escriptor més emblemàtic i amb el qual l'editorial s'havia embrancat en la publicació d'una costosa obra completa, aprofitava els seus aniversaris més assenyalats per dedicar-li números monogràfics i enquestes. Però, abans de res, hem d'insistir en el fet que Josep Pla no és simplement un cronista que es limita a relatar els fets que passen al seu voltant o els paratges que contempla. Josep Pla és un escriptor *compromès* amb la realitat; hi pren part, dóna el seu punt vista i, equivocat o no, tracta d'influir en l'opinió del lector, convencent-lo i portant-lo finalment cap a les seves posicions. Segons Xavier Pla, «Josep Pla, doncs, és un escriptor que presenta la seva obra com una autobiografia i que, a més, procura guiar-ne la lectura amb un desig constant d'autenticar-la».⁸

Segons el definia aleshores J. M. Castellet, «el lector tiene que saber enseguida —sea lo que fuere lo que el crítico quiere exponer— que hay una cuestión previa que no puede ignorar: nos encontramos a escala literaria con una fuerza de la naturaleza en acción», referint-se a Josep Pla. Joan Fuster, en el pròleg a *l'Obra Completa*, ho resol evocant la figura de Ramon Llull.⁹ I més endavant afegeix: «L'assaig, la biografia, el llibre de viatges, el retrat literari, les *choses vues*, i d'altres gèneres o pseudogèneres igualment flexibles, s'hi adapten millor (que la novel·la, tenint present l'afirmació d'en Pla de no ser novel·lista). El diari íntim i les hipotètiques memòries, en què tot conflueix i d'on tot arrenca, són formes sense

⁷ Carta de Josep Tarradellas a Josep Pla, del 18 de maig de 1974 (Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, Poblet).

⁸ Xavier PLA, *Josep Pla, ficció autobiogràfica i veritat literària*, Barcelona, Quaderns Crema, 1997, p. 482.

⁹ Dins el número extraordinari de *Destino*, del 4 de març de 1972, amb motiu del setanta-cinquè aniversari de Josep Pla, p. 31.

arquitectura interior ni exterior, i Josep Pla troba en la llibertat que li proporcionen una via còmoda per a dir el que vol dir».¹⁰ Fuster imagina Pla dient un rotund «Jo escric i prou». Pla té consciència del paper que ha tingut enfront del Noucentisme i que la prosa catalana li deu, si més no, la primera temptativa seriosa de ruptura amb l'encarcament i la sofisticació d'una generació que va jugar la carta de liquidació del ruralisme i el provincianisme als quals havien estat sotmesos especialment els prosistes del Modernisme... «És una obra d'unes característiques especials que no cabien en la consideració dels gèneres literaris. Pla els depassava constitutivament tot i sotmetre's, en aparença, a llurs models».¹¹ «Segarra i jo hem estat els escriptors que des d'un bon començament ens vam proposar fer del català una llengua intel·ligible», ens fa partícips Lluís Permanyer, de la confiança que Josep Pla li va fer un bon dia.¹² Pla s'havia proposat escriure de manera senzilla, planera, «un estilo fácil, común, como si se tratara de escribir cartas a la familia...».¹³

L'obra de Pla descriu l'època, el temps, la geografia i la societat que ha conegut i li ha tocat viure, en els quals l'escriptor sempre hi és present d'una manera o d'una altra, com a observador, com a tertulià o com un personatge més. Però no és una autobiografia en sentit estricte. «Prosista més que no pas novel·lista, narrador més que no pas assagista, [...] actua sense el suport estructural d'un gènere definit que li permeti els plantejaments habituals de l'ofici».¹⁴ Per a Marina Gustà, si a l'obra de Josep Pla hi ha un motiu proverbial que faci de disparador de la narració, habitualment en forma de record, és el de la dispesa; una figura a la qual cal donar patent de recurrència i de representació: la de *rellogat*, solitari, desarrelat, mistificador per supervivència abans que per malícia, fent equilibris entre la marginalitat i el ridícul, entre la ingenuïtat i l'escepticisme...¹⁵ Aquest retrat fet per Marina Gustà amb dos pinzellades

¹⁰ Joan FUSTER, «Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla», a *Contra el Noucentisme*, Barcelona, Crítica, 1977, p. 144.

¹¹ Josep M. CASTELLET, *José Pla o la raó narrativa* (Premi Josep Pla 1977), Barcelona, Destino, 1978, p. 13.

¹² Dins la nota que escrigué Lluís Permanyer, amb motiu de la mort de Josep Pla, a *La Vanguardia* del 24 d'abril de 1981.

¹³ Dins l'article «El triunfo de la belleza» de Dolores Oller a *La Vanguardia* del 24 d'abril de 1981, p. 16.

¹⁴ Josep M. CASTELLET, *op. cit.*, p. 134.

¹⁵ Marina GUSTÀ, *Els orígens ideològics i literaris de Josep Pla*, Barcelona, Curial, 1995, p.

és prou encertat per definir en poques paraules el tarannà de Pla. Durant tota la vida, Josep Pla es va forjar una biografia pròpia, inaferrable; la veritat i la sinceritat van tenir sempre un paper subordinat al de la versemblança.¹⁶ Un dels seus estudiosos, Xavier Pla, la definirà com una *autobiografia ficcional*; és una construcció literària a partir d'una vida. És una autoinvenció, però no és la vida de l'escriptor.

Un altre aspecte del qual convindria fer esment és la qüestió de l'ús de la llengua castellana per part de Josep Pla. És un tema molt més complex, ja que caldria només comparar el castellà acurat que escrivia en els seus articles a la premsa espanyola dels anys vint, com ara al diari *El Sol*, i el castellà voluntàriament deformat i catalanitzat que utilitzava en la seva secció setmanal «Calendario sin fechas» de *Destino*.¹⁷

Castellet, comentant l'obra de Josep Pla, ens parla del *temps*, una constant que hi és sempre present; del fet que la transcendència del realisme de l'escriptor prové de la confluència de tres plans temporals a través dels quals reconeixem la complexitat de la condició humana: Temps *històric*, temps *natural* i temps *personal*. L'obsessió de Pla per justificar la seva obra és una temptativa per conservar determinats valors, com diu repetidament: «La literatura no és més que un esforç contra l'oblit». «Ser escriptor serà», conclou Castellet, referint-se a l'obra de Josep Pla, «pues, finalmente, emprender una larga lucha contra el tiempo.» Josep Pla és, doncs, un cronista del seu temps, de la seva societat. I allò que el farà extraordinari és l'altíssima qualitat de la major part d'aquestes pàgines, destacant, potser per damunt d'altres, *El quadern gris*, al qual Joan Fuster arriba a qualificar de «mamotreto» més important que el *Blanquerna*.¹⁸

Però, d'altra banda, Joan Fuster es trobava en l'obligació de declarar, l'any 1966, en el pròleg a la primera edició del mateix *El quadern gris*, que l'escriptura de Josep Pla no responia estrictament als canons de perfecció estilística generalment exigibles a la prosa literària, i afirmava amb

282.

¹⁶ Xavier PLA, *op. cit.*, p. 35. Enfront de les acusacions de faltar a la veritat que li fan d'altres, com Febrés o Bonada, Xavier Pla oposa l'opinió que Josep Pla no es preocupa gens ni mica de la verificació dels seus escrits, manipulant conscientment les dades que li ofereix la seva biografia, i hi afegeix les invencions i les *trampes* indispensables, sempre al servei de la versemblança del text.

¹⁷ Xavier PLA, *op. cit.*, p. 97.

¹⁸ Article de Joan Fuster al *Tele/express* del 22 de juny de 1974.

resolució: «Pla no és un estilista, i la seva prosa, en tant que prosa, resulta generalment *incorrecta*: bastant *incorrecta*».¹⁹ Encara que l'assagista de Sueca, algunes pàgines més tard, ha de matisar una mica més la seva opinió:²⁰ «L'estil de Pla, malgrat la seva superfície descurada i lleugera, està construït damunt d'una tibantor i d'un esforç indefallents: les paraules culminants de cada període, el gir de cada frase, han estat calculats amb més paciència que no sabríem imaginar».

Ja des del 1957, i amb motiu del seixantè aniversari de Josep Pla, el setmanari *Destino* (aleshores tothom qui sentia una certa preocupació cultural llegia *Destino*), per revitalitzar periòdicament la figura de l'escriptor, li dedicà un número extraordinari demanant a col·laboradors habituals com ara Nèstor Luján o Julio Coll que glossessin la seva figura, i a altres escriptors i pensadors catalans una reflexió sobre algun aspecte de la seva obra. No cal dir que, per la mateixa naturalesa de l'encàrrec, tots els qui van contestar —naturalment, alguns es van excusar— ho van fer de forma laudatòria envers Josep Pla.

Al final de la dècada dels cinquanta, quan encara no havia començat, per part de l'editorial *Destino*, l'edició definitiva de les *Obres Completes*, Josep Pla ja era tingut per un escriptor que sobresortia per damunt dels altres i, si més no, era considerat un cronista excepcional. Fins i tot, Maria Aurèlia Capmany té, en aquests moments, paraules d'elogi per a Josep Pla com a escriptor: «Qué inusitado destello de belleza puede surgir, inesperadamente, de un recodo del camino, de un campo labrado, de unas estrías de luz, si de ello nos habla José Pla».²¹ D'altra banda, les entrevistes de Porcel a *Serra d'Or*²² ajudaven a difondre la persona i l'obra de determinats autors. La primera fou la de l'agost de 1965 a Josep Pla en la qual, tot i manifestar la voluntat de no parlar de la seva obra, la qualifica com una de les dues o tres més importants que va donar Catalunya en el darrer quart de segle. La crítica de l'obra de Josep Pla l'emprèn la secció

¹⁹ Joan FUSTER, «Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla», a *El quadern gris, Obres Completes*, Barcelona, Destino, 1966, p. 19.

²⁰ Xavier PLA, *op. cit.*, p. 96.

²¹ Totes aquestes citacions són extretes del citat número extraordinari de *Destino* del 9 de març de 1957. Cal notar el fet que no només les citacions són en castellà en l'original (ja que l'idioma emprat pel setmanari era el castellà), sinó que, a més a més, sempre se cita l'escriptor com a José Pla, tot i que més endavant ja serà Josep Pla.

²² Publicació de l'Abadia de Montserrat.

«Lletres» ja a l'octubre de 1966, amb articles de Maurici Serrahima i Joaquim Molas. Serrahima compara Pla amb Montaigne. Molas el qualifica «per la qualitat i la quantitat fabulosa dels seus escrits, d'un dels escriptors catalans en exercici més importants».²³ En un article a *Destino*, el juny de 1966, arran de la publicació d'*El Quadern gris*, Porcel escrivia: «la publicación de este libro es, a mi modesto entender, uno de los fenómenos básicos de la literatura catalana desde que acabó la guerra».²⁴ I més endavant, afegia: «[...] escritor *nobelable* me decía hace pocos días Joan Triadú en el transcurso de una conversación [...]. Y no creo que nadie pueda acusar a Triadú de andar proporcionando incienso a los plumíferos, y menos aún, seguramente a Pla, del cual le han separado algunas cuestiones».²⁵ Triadú fou, sense cap dubte, el màxim opositor que tingué Pla per a la concessió del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.

Ja he dit que periòdicament *Destino* dedicava un numero extraordinari a Josep Pla, el seu escriptor de referència, fent-lo coincidir amb algun aniversari assenyalat; en aquesta ocasió, correspongué al setantè. Tota una colla de col·laboradors de la revista escriviren articles sobre Pla, com ara Nèstor Luján, Joan Fuster —que fa «una aferrissada defensa del bilingüisme de Pla»—, Baltasar Porcel, Joaquim Molas —que analitza l'estil literari de Pla—, i també portava a terme unes enquestes sobre l'escriptor, amb la doble finalitat de difondre l'obra del seu autor més destacat i a la vegada potenciar les vendes de l'*Obra Completa* que havia començat a editar l'any anterior amb *El quadern gris*.²⁶ Així, el març de 1967, *Destino* publica una doble enquesta feta a diversos escriptors castellans i catalans, plomes de primera fila en el panorama cultural castellà i català del moment, sobre el grau de coneixement i la qualitat que els mereix la seva obra, sense especificar si les respostes publicades són totes les sol·licitades o només les favorables, però en qualsevol cas donen una

²³ Carme FERRÉ PAVIA, *Intel·lectualitat i cultura resistents. Serra d'Or 1959-1977*, Barcelona, Galerada, 2000, p. 129.

²⁴ Baltasar PORCEL, «José Pla y su mundo», *Destino*, n. 1506, 18 de juny de 1966, p. 37.

²⁵ Baltasar PORCEL, *op. cit.*, p. 37.

²⁶ No hi ha una intenció pejorativa en aquest comentari. L'editor Vergés estava obligat que l'editorial *Destino* fos una empresa econòmicament rendible, i l'edició de l'*Obra Completa* de Josep Pla fou un esforç econòmic considerable.

idea força aproximada de la consideració de l'obra de Pla.²⁷ Aquest tipus d'enquesta, la repetirà pel setanta-cinquè aniversari de l'escriptor.

Les contestes dels escriptors castellans es poden resumir, en general, en una lloança. Les respostes dels escriptors catalans tampoc no s'aparten gaire de les anteriors. Però no podem acabar la visió del Pla escriptor sense fer esment de les paraules que Antoni Comas li dedicà en l'*Antologia de la literatura catalana*:

Tan aviat com fou permès de tornar a escriure en català, Josep Pla inicià una admirable i exemplar tasca, en el doble sentit de continuar oferint-nos pàgines de la seva prosa insuperable i de recobrar, mitjançant la qualitat i l'amenitat del seu estil, una pila de lectors que s'havien desavesat de llegir en català. Per la diafanitat del seu estil, pels seus períodes admirablement construïts amb l'art més difícil, que és el de la senzillesa, per la seva inesgotable capacitat de matisació, per la normalitat i to planer, en suma, de la seva llengua i de la seva obra, avui dia Josep Pla és inqüestionablement el primer prosista català.²⁸

3. La polèmica sobre Josep Pla i el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes

Deia en la meua tesi, citada en començar, que la gent que feia *Destino* defensà la llibertat i la cultura, la castellana primer, i la catalana quan varen poder. Mai no varen renunciar als seus orígens; eren catalans i n'estaven orgullosos. Però no van emprar la cultura catalana com a eina política per a la reconstrucció nacional del país. No tingueren cap recança a fer-ho en castellà als anys quaranta i cinquanta del segle passat, perquè l'omnipresent censura no els ho permetia en català, però tampoc no ho varen fer durant els seixanta, quan les incipients manifestacions nacionalistes començaren a prendre cos en la societat catalana; ni als setanta, quan ja s'adonaren que la seva fórmula estava perdent influència i pes dins la societat catalana. I això els portà, des de saludar el naixement

²⁷ Tots aquests articles i les respostes a les enquestes estan inclosos en el número extraordinari de *Destino*, n. 1545, 18 de març de 1967, *Los escritores castellanos opinan sobre José Pla i Los escritores de Cataluña escriben sobre Josep Pla*. En el cas dels escriptors catalans, la revista inclou una nota de la direcció en la qual demana disculpes per no haver pogut oferir les respostes en la llengua en què foren escrites, és a dir, en llengua catalana.

²⁸ Antoni COMAS, *Antologia de la literatura catalana*, Barcelona, Fundació Mediterrània. Vegeu: <http://lletres.net/pla/pla-bioc.html>

d'entitats com Òmnium Cultural fins a tenir-hi greus enfrontaments, entre els quals la polèmica entre *Destino* i Òmnium Cultural per la no-concessió del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes a Josep Pla fou el cas més emblemàtic, però no l'únic.

El compromís de *Destino* va ser amb la llibertat i la cultura, per davant d'altres consideracions. Varen defensar una cultura catalana buscant-li la màxima projecció possible. Si per a aquest objectiu s'havia de fer en castellà, es feia en castellà. No varen anteposar mai la reconstrucció nacional del país, sinó la recuperació de la dignitat humana, de la llibertat i de la cultura, però no varen militar mai en el catalanisme nacionalista. Això va quedar per a institucions i publicacions com Òmnium Cultural o *Serra d'Or*, entre d'altres.

De totes maneres, no hi ha una unitat de criteri respecte al catalanisme cultural bilingüe. No cal dir que *Destino* optà per la via de la supervivència. I amb més fortuna que menys, iniciaren la tasca de creació cultural que la guerra havia interromput. Però no només optaren per la via d'emprar el castellà, sinó que defensaren aquesta opció davant els atacs del catalanisme nacionalista com la més vàlida per a projectar la cultura catalana, fins i tot a començament dels setanta. Pla mateix confessa a Montserrat Roig, en l'entrevista que aquesta li féu amb motiu del setanta-cinquè aniversari de l'escriptor: «[...] cuando se pierden las guerras, las cosas van así [...] al final de la guerra nos dijeron *eso del catalán se ha terminado*; [...] pues, de momento, a escribir castellano. Bueno, creo que lo he hecho con bastante éxito».²⁹

Si durant les dues primeres dècades, els quaranta i els cinquanta del segle XX, el català havia estat pràcticament arraconat de la vida pública (excepte alguns casos èpics) i en bona part de la vida privada de la burgesia, a partir dels seixanta començaren a sovintejar les manifestacions culturals en català, com ara revistes, edicions de llibres, premis literaris, etc. *Serra d'Or*, l'editorial Selecta de Josep Maria Cruzet, en la qual Josep Pla col·laborà des del 1949, o el Premi Sant Jordi de novel·la, convocat el mes de juny de 1960 per un grup que s'autoanomenava «institucional» format

²⁹ Article de Montserrat Roig dins el número extraordinari de *Destino* del 4 de març de 1972, amb motiu del setanta-cinquè aniversari de Josep Pla, p. 27.

bàsicament per empresaris³⁰ i concedit per primera vegada el 13 de desembre d'aquell mateix any, són algunes d'aquestes manifestacions.

I començaren a sovintejar les discrepàncies entre ambdues posicions. La no-concessió de l'últim premi Sant Jordi, la quasi no-concessió dels Santa Llúcia de 1969 i unes irades declaracions de Terenci Moix en contra del primer, per haver-lo exclòs en presentar l'original fora de temps, donen ocasió a Joaquim Marco per a reflexionar que passa quelcom dins la literatura catalana. Marco defensa, en línia amb Moix, una literatura catalana, en català, però de la major difusió possible; una literatura en català en igualtat de condicions que el castellà, creativa, i no feta exclusivament de traduccions; i fugir d'un determinat tipus de literatura de capelletes i premis.³¹ Porcel, alineat amb Moix, reclama també una concepció més dinàmica de la cultura.

El març de 1970, *Destino* organitza una taula rodona, integrada per Joaquim Molas, Baltasar Porcel i Terenci Moix, per tractar la possible crisi de la cultura catalana. Porcel i Moix són dos escriptors catalans que habitualment escriuen en castellà, però ambdós es reivindiquen integrants de la cultura catalana. Els tres defensen que es pot ser «escriptor català» i escriure en «castellà» per dirigir-te a la teva societat, per l'especial situació del país, o a una altra societat. Encara que Molas afegeix un matis, que és el de tractar temes catalans. Porcel comença centrant el tema del bilingüisme: «[...] existe además el caso del señor Josep Pla, para mí el escritor catalán más importante de los últimos cuarenta años, un señor que con sus obras está dando testimonio de Cataluña [...] se le ha acusado de oportunismo y de vedetismo, de *poco catalán*...».³² Molas es posiciona contrari al bilingüisme, encara que accepta que l'escriptor pugui escriure, en certes condicions, també en castellà, no només per vendre més llibres, sinó també per explicar-se a un públic interior.

³⁰ Josep FAULÍ, *Els primers 40 anys d'Òmnium Cultural*, Barcelona, Proa i ECSA, 2005, p. 12. Aquests empresaris eren: Lluís Carulla i Canals, de Gallina Blanca i Agrolimen; Joan B. Cendrós i Carbonell, de Haugron Cientifical (Flòid) i Banca Catalana; Josep M. Cruzet, de l'editorial Selecta; Fèlix Millet; Pau Riera i Sala, empresari tèxtil; Joan Vallvé i Creus, de Metales y Platería Ribera i degà del Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya.

³¹ Joaquim MARCO, «Algo sucede», *Destino*, n. 1682, 27 de desembre de 1969.

³² Àngel CASAS, «¿Crisis en la cultura catalana? Mesa redonda con Molas, Porcel y Moix», *Destino*, n. 1692, 7 de març de 1970, pp. 24-26.

Però el punt en què la coincidència entre els tres és total és en el refús dels atacs als escriptors catalans per emprar el castellà per part d'un determinat sector de la cultura catalana, el sector de la cultura resistent. Molas manifesta que «en general los que acusan son personas que se ganan la vida utilizando profesionalmente el castellano sin objeciones de conciencia y que los domingos por la tarde se dedican a escribir y a salvar la lengua [...]. Es muy curioso que uno de los líderes puristas del país, uno de los hombres más intransigentes en el uso del castellano [...] se pase el santo día dirigiendo un colegio y enseñando en él en lengua castellana».³³ I Porcel, per la seva banda, es mostra indignat cap als acusadors i amplia el sector dels atacants: «Pero las acusaciones de escribir en castellano, no sólo vienen de gente que se gana la vida enseñando en castellano, sino de personas que trabajan en bancos, en cajas de ahorros, que poseen negocios de caldos concentrados [...] ¿cómo pueden acusarnos? ¿Cómo pueden otorgarse una patente de puristas?».³⁴ L'acusació contra els fundadors d'Òmnium Cultural, el refús als seus atacs i a l'administració de les patents de catalanitat per part d'aquest grup és prou evident.

Malgrat això, no tot seran recriminacions entre els uns i els altres. Josep Pla lloa l'esforç que representa l'edició de la *Gran Enciclopèdia Catalana* en un moment en què es torna a publicar amb regularitat, el febrer de 1973, i dóna suport a la seva continuïtat. Altres entenen que els qui decidiren escriure en castellà també rendiren un benefici a la cultura catalana durant la dictadura de Franco. Una persona tan poc sospitosa de connivència amb el franquisme com és el poeta Joan Oliver, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes de 1970, declarava el 1977: «No em costa gens d'admetre que, vista la història i la situació política de Catalunya i de la resta dels nostres Països, un bon equip (minoritari) d'historiadors, assagistes, periodistes en llengua castellana pot resultar al capdavall beneficiós per la desitjada constitució del nostre poble, sempre que l'obra de tal escriptor sigui de sentit positiu».³⁵

³³ Àngel CASAS, *ibidem*, p. 26. Sembla prou evident l'acusació manifesta cap a Triadú i l'escola Thau.

³⁴ Àngel CASAS, *ibidem*, p. 26. A l'acusació contra Triadú, Porcel hi afegeix el grup d'empresaris que fundaren Òmnium Cultural.

³⁵ Jordi GRACIA, *La resistencia silenciosa. Fascismo y cultura en España*, Barcelona, Anagrama, 2004, p. 291.

L'inici de la concessió del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes aniria sempre més vinculada, almenys durant uns deu anys, a la polèmica per la reiterada no-concessió del premi a Josep Pla. Malgrat la seva mort, cada any, amb motiu de la concessió del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, més d'un mitjà de comunicació recorda que el seu nom és absent de la llista de guardonats, especialment en dates assenyalades com la de l'any 2006, en què es varen complir els vint-i-cinc anys de la seva mort. Va ser especialment agra la del 1974, en la qual es varen produir acusacions personals molt fortes; alguns membres del jurat varen fer públiques les seves posicions i bona part de la intel·lectualitat del moment va prendre partit per una de les dues parts.

La penalització a Pla no anava dirigida a les seves activitats profranquistes durant la guerra, com es podria creure, sinó més aviat al fet d'haver donat per liquidada Catalunya a la immediata postguerra. Segons Josep Benet, que havia contribuït a la redacció de les bases del premi, però que no havia format part del jurat, aquelles contenen una *expressió decisiva* que és la continuïtat: «Mantenir la continuïtat en l'ús del català com a eina de cultura». S'hauria pogut donar a Francesc Cambó, un dels principals finançadors de l'espionatge contra la República espanyola al sud de França... s'havia concedit a Jordi Rubió, malgrat que havia escrit en castellà. Cap d'ells no havia trencat mai la continuïtat. Pla sí: quan va tornar a Catalunya després de la Guerra Civil, segons Benet, «no intenta publicar *La Veu de Catalunya*, sinó que vol ser director de *La Vanguardia*, que es caracteritzava llavors per la seva anticatalanitat. Per sort, al cap d'uns anys torna a escriure en català i aporta, com altres, una acció decisiva per la supervivència de l'idioma».³⁶

En l'últim tram de la seva vida, Pla va estar interessat i preocupat pels treballs biogràfics o pels assaigs literaris que es podien escriure o deixar d'escriure sobre ell, i era sensible a la polèmica sobre el Premi: «En Pla patia perquè no li donaven el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes», ha declarat una persona que en aquells anys el tractava sovint: Baltasar Porcel.³⁷ El primer senyal de polèmica ja es donà en la concessió del Premi

³⁶ Cristina BADOSA, *Josep Pla. Biografia del solitari*, Barcelona, Edicions 62, 1996, p. 312. També cal recordar les paraules de Pla a Montserrat Roig amb motiu del setanta-cinquè aniversari de l'escriptor, contingudes a l'entrevista que li va fer la periodista (*op. cit.*, p. 27).

³⁷ Xavier FEBRÉS, *Josep Pla: biografia de l'homenot*, Barcelona, Plaza & Janés, 1990, p. 192.

d'Honor de 1970 a Joan Oliver. Una carta firmada per Jaume Vila acusa el jurat d'haver obrat molt lleugerament en concedir el premi a Joan Oliver havent-hi tants escriptors excel·lents com Ferran Soldevila, a qui considera l'historiador més gran de Catalunya, Josep Carner, Bosch i Gimpera, Josep Pla, Espriu i d'altres. Creu que la lleugeresa del jurat està desprestigiant el premi.³⁸

És l'any 1972, quan Pla complia setanta-cinc anys al principi de març i, casualitats o no (la concessió del Premi següent era per la festa de maig), l'editor de la revista decideix reactivar la figura literària de l'escriptor, dedicant-li un número extraordinari, com ja havia fet en ocasions anteriors. De fet, ja n'hi havia dedicat un altre quinze anys abans, el 1957, quan l'escriptor en va complir seixanta; i també ho repetí el 1967, per commemorar el setantè aniversari de Josep Pla. La composició d'aquest número dedicat a Pla, que corresponia al 4 de març de 1972, era a base d'un article editorial a càrrec de Nèstor Luján, en el qual es justificava la dedicatòria, es glossava i s'agraïa la col·laboració setmanal de Josep Pla, des de l'article inicial de l'any 1940 fins en aquell número. A més, en aquest mateix article, s'anunciava que el resultat de l'enquesta que havien preparat no havia arribat a temps i que, per tant, es publicaria més endavant. Aquest número va anar acompanyat també d'un article de Pla mateix escrit des del cim dels seus setanta-cinc anys (l'article és d'agraïment i *lleugerament* justificatiu del seu passat) i de dos més, ja mencionats en aquest treball, de Montserrat Roig l'un —una entrevista feta a finals de gener d'aquell any, bastant complaent amb l'escriptor— i de Josep M. Castellet l'altre, en el qual fa un ràpid repàs de l'obra de Josep Pla i en destaca les qualitats que creu més significatives.³⁹

L'enquesta «Josep Pla, a debate» i els seus resultats varen sortir en el número del 17 de juny d'aquell mateix any, 1972. Era coordinada per Baltasar Porcel, que n'era el responsable i que justificava el retard de la publicació pel fet d'haver enviat el qüestionari a cent deu persones, havent rebut setanta-tres respostes, moltes de les quals fora del termini que s'havia fixat, i perquè, una vegada rebudes, havia de resumir-les, ordenar-les i muntar-les a l'estil de les revistes estrangeres més prestigioses quan feien

³⁸ *Destino*, n. 1703, 23 de maig de 1970, p. 3, «Cartas al director», carta titulada «Premio de les Lletres Catalanes» firmada per Jaume Vila.

³⁹ Tots aquests articles corresponen al número de *Destino* del 4 de març de 1972, pp. 22-35.

enquestes d'aquest tipus. També aprofita per sortir al pas d'algun comentari, malintencionat i mesquí al parer de Porcel, que donava la culpa del retard a les opinions adverses a Pla i que, per tant, no es volien fer públiques.⁴⁰

Passada l'edició d'aquest número de *Destino*, es recuperen la calma i la tranquil·litat en el món intel·lectual i literari català. Se celebra la festa de maig de 1973 sense cap incident remarcable. Però, immediatament després de la del 1974, la riuada torna a baixar, i aquesta vegada amb força. Josep Pla no havia estat escollit Premi d'Honor de les Lletres Catalanes per sisena vegada consecutiva, i això ja va ser massa per als seus incondicionals i féu vessar el got de la paciència d'un desconegut E. Pinyol⁴¹ que arremet amb virulència contra Òmnium Cultural, personalitzant i culpant Triadú de manipular el jurat del premi pel fet de no haver distingit Josep Pla a causa de l'enveja i el ressentiment que conreava contra l'escriptor.⁴² Aquest to de duresa provoca, al cap de dos setmanes, un article de Josep M. Espinàs contestant el firmant de la carta i justificant les decisions del jurat del Premi: «Cada año, cuando llega el mes de mayo, se levantan algunas voces [...] reclamando del jurado [...] que se decida otorgarlo a Josep Pla [...] siendo un premio tan joven, el problema está en que nos sobran honorables [...] las bases dicen que se premiará a una [...] no a la que más [...] las afirmaciones tan rotundas del señor Pinyol sobre uno de los jurados [Joan Triadú] para mí son inadmisibles por insultantes [...] en su exceso está su inofensividad».⁴³ Però, d'una altra banda, dona la raó a Pinyol en la denúncia de la marginació de Pla, és a dir, reparteix la raó: «no dudo de la honestidad de sus motivaciones [del jurat] [...]. Estoy de acuerdo con él, al creer que la marginación de este excepcional escritor que es Josep Pla es,

⁴⁰ L'enquesta «Josep Pla, a debate» es pot llegir íntegra al número de *Destino* del 17 de juny de 1972, pp. 14-22.

⁴¹ Xavier Febrés, en el seu últim llibre, *Les preguntes pendents de Josep Pla* (Barcelona, L'esfera dels llibres, 2006) afirma que, darrere aquesta signatura, hi ha la persona de Josep C. Vergés, fill de l'editor, i que era el pseudònim que utilitzava per a aquesta secció.

⁴² En la secció «Cartas al director» de *Destino*, n. 1912, 25 de maig de 1974, p. 5.

⁴³ Josep M. ESPINÀS, «Un "Pinyol" destemplado», *Destino*, n. 1914, 8 de juny de 1974, «Pequeño observatorio», p. 9. En aquest punt, no podem oblidar que Espinàs és cunyat de Luján. Si donem per bo el dubte de Febrés sobre l'autèntic autor de la carta firmada per Pinyol, és lícit pensar que aquí Espinàs actua de contrapès per intentar rebaixar el nivell d'enfrontament iniciat amb la carta. Vergés governa els fils per darrere, modulant el to de la polèmica.

històricament, un grave error». Quina és la veritable motivació de l'article d'Espinàs? És una reacció sincera, davant la vehemència de Pinyol, o tracta de fer un contrapès a la polèmica endegada, i més si ho era des de dins?

El to de l'escrit d'E. Pinyol fa que el president d'Òmnium, aleshores Pau Riera, hagi de sortir en defensa de la independència de criteri del jurat i de la no-interferència per part de la junta directiva en les seves decisions.⁴⁴ A la vegada, es desencadena una allau de cartes, algunes molt visceral, defensant cada una de les dues posicions. La secció inclou una carta de Josep C. Vergés, la darrera que tanca aquesta secció, en la qual el fill de l'editor de *Destino* lamenta la no-concessió del premi a Pla, intuïnt que no se li concedirà mai; exculpa Pinyol per la seva vehemència i acusa Triadú de pensament monolític, queixant-se del tracte poc considerat donat a Pla en les seves antologies.⁴⁵ En una de les cartes contràries a la posició d'Òmnium, el firmant diu: «No hay ninguna necesidad de que los diarios efectúen encuestas, como han venido haciendo, preguntando a la gente de letras a quién le parece que debería darse el premio. El año que viene toca darlo a un escritor más o menos solvente y conocido del Rosellón, y para 1976 a uno de Alguer».⁴⁶ Aquestes argumentacions i previsions no s'ajusten del tot a la veritat.

Davant la important crescuda, el caràcter agre de la polèmica i les acusacions que surten contra ell, Joan Triadú decideix donar la cara i fa unes manifestacions en forma d'entrevista a la revista *Canigó*.⁴⁷ A més de fer públic el seu vot negatiu en l'afer, el justifica en el sentit que «el premi és més moral que literari [...] el premi ha cercat, com idea bàsica, un testimoni de catalanitat. L'obra escrita marca la nostra catalanitat [...]. En el cas Pla, diuen: és que escriu en castellà. Però no [...] com que es tracta de quelcom *moral* aleshores són valoracions discutibles [...] jo sempre he mantingut el criteri que una cosa és la valoració literària i una altra la valoració extraliterària [...] si de cas, s'haurien de canviar les bases. Com estan redactades ara, és difícil que Pla tingui aquest Premi [...]. La cultura sense un suport polític i social no s'aguanta». L'entrevista a Triadú és

⁴⁴ En la secció «Cartas al director» de *Destino*, n. 1915, 15 de juny de 1974, p. 5.

⁴⁵ En la secció «Cartas al director» de *Destino*, n. 1916, 22 de juny de 1974, p. 5.

⁴⁶ Carta de Miquel Banús Ribalagüa a la secció «Cartas al director» de *Destino*, n. 1915, 15 de juny de 1974, p. 5.

⁴⁷ Corresponen al número de *Canigó* del 8 de juny de 1974, p. 10 i 11.

precedida per un petit article. «L'Honor d'un Premi», signat per Pere Calders, defensant no solament l'honestat de Triadú, sinó també la de l'entitat Òmnium Cultural, i tracta de desautoritzar i ridiculitzar les afirmacions de Pinyol⁴⁸ posant-se del cantó dels qui s'oposen a Pla, per col·laboracionista.

Davant de totes aquestes opinions, queden clarament establertes les argumentacions del no a Josep Pla, que es personifiquen en la figura de Triadú: el premi és més moral que literari; Pla va donar per liquidada Catalunya i la cultura catalana a la immediata postguerra i es va disposar a acomodar-se a la castellana, almenys fins que pogués tornar a escriure en català; els seus escrits de lloa a les dictadures de Franco i més recentment de Salazar; lloa sense problemes l'Administració franquista...⁴⁹ Tot aquest grapat d'arguments pesen més en l'ànim del jurat i no tant el fet d'haver col·laborat amb el servei d'espionatge contra la República, que d'això feia molts anys. Se li retreu la persistència en la seva actitud i les seves opinions polítiques, molt allunyades de l'ideal de cultura d'oposició que perseguia Òmnium, fet que, per tant, passa per davant de l'extraordinària qualitat i quantitat de l'obra escrita per Josep Pla.

Les manifestacions de Triadú a la revista *Canigó* provoquen una resposta contundent per part de Joan Fuster, un altre dels integrants del jurat del premi d'aquell any, al diari *Tele/expres*.⁵⁰ Fuster defensa, en primer lloc, la independència del jurat de les acusacions de manipulació per part de Triadú o dels directius d'Òmnium Cultural; indica clarament el sentit del seu vot, positiu des de la primera edició del premi, i revela que en aquesta posició va anar acompanyat de Joan Sardà, al principi, i després també de Josep M. Castellet. Resumeix les argumentacions del sí a Josep Pla: «un trabajo impresionante en catalán y con una eficacia pública imponente, y además la obvia calidad de un buen bloque de estos papeles». En definitiva, l'extraordinària quantitat i qualitat de l'obra escrita per Josep Pla. Denuncia una certa hipocresia, tant per part del jurat com per part d'altres, i declara que va entrar a formar part d'aquest grup en el seu moment per opinar sobre el treball intel·lectual de tercers, però mai per formar part d'un «comitè de

⁴⁸ *Canigó* del 8 de juny de 1974, p. 5.

⁴⁹ En la carta de Josep Pla dirigida a Manuel Ortínez del 10 de març de 1961 diu: «Narcís de Carreras està també frenètic per la defensa que he fet del Sr. Porcioles».

⁵⁰ Article de Joan Fuster al diari *Tele/expres* del 22 de juny de 1974, p. 11.

responsabilitats polítiques», i que, en conseqüència, presenta la dimissió com a component del jurat, però no abans de deixar dit, sobre la presumpta exemplaritat o no de Pla, que «como ejemplaridad intelectual, la inmensa manufactura de Pla desafía cualquier regateo de los minusválidos mentales de la localidad». Una crítica també força contundent.

A aquesta resposta, se n'hi afegeix al cap de pocs dies una altra, en el mateix sentit i en termes bastant similars, de Baltasar Porcel, col·laborador habitual de *Destino* i de *La Vanguardia Española*,⁵¹ lloant, una vegada més, Josep Pla, «sin duda el escritor más leído y apreciado de la Cataluña moderna, y con un único parangón en la medievo: el de Ramon Lull». Insisteix en l'ambigüitat de l'«exemplaritat» i defensa canviar l'orientació i el sentit del premi, «convirtiéndose así el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes en un galardón doctrinal —de una determinada doctrina— despojándose con ello de su pretendida función pancatalana y cultural».

El mes de juliol, *Destino* torna carregar, malgrat declarar en la introducció de l'article, firmat per *Destino*, que, «fins aquell moment s'havia mantingut al marge de la polèmica pública a la premsa, i que només s'havia limitat a acollir l'opinió de lectors, escriptors, periodistes i membres del jurat», amb una taula rodona enquesta, dirigida per Baltasar Porcel, amb el títol «Cataluña, el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes y Josep Pla»⁵² i amb els participants següents: Bohigas, Castellet, Comas, Fuster, Llimona, Lluch, Molas, Porcel, Serrahima i Termes. El subtítol: «Un debate intelectual, político y literario».

A més dels citats, s'havia convidat a contestar Jordi Carbonell i Alexandre Cirici, que es van excusar i no van fer-ho. De tots ells, quatre eren membres del jurat del Premi: els dos últims i, a més, Castellet i Fuster. Aquesta vegada, les preguntes eren molt més ajustades a la polèmica, encara que, al meu entendre, estaven fetes de manera que tractaven de guiar la resposta en sentit favorable a Pla. Davant la polèmica, tots posen l'èmfasi en la creença de l'honestedat que presideix l'actuació, tant de Triadú com de la resta del jurat. La conclusió que n'extreu la revista és: «Con discrepancias de nivel a la hora de valorar la obra de Josep Pla, y su dimensión cívica, el solitario de Palafrugell aparece finalmente, como el

⁵¹ Article de Baltasar Porcel a *La Vanguardia Española* del 26 de juny de 1974, p. 15.

⁵² Aquesta taula rodona es pot llegir íntegra a *Destino*, n. 1919, 13 de juliol de 1974, pp. 6-10.

gran escritor que es, merecedor del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes y de cualquier otro. Es lo decisivo»

Sense voler ser exhaustiu, voldria destacar algunes respostes, que em semblen prou ajustades: «[...] como el jurado emana de una junta consultiva formada por unos cincuenta intelectuales del país representativos de diversos sectores profesionales e ideológicos, creo que lo único que puede deducirse es que Josep Pla no goza dentro del estamento de la consideración que, a mi entender, le es debida. Es un hecho y es un error» (J.M. Castellet). «Yo creo que este jurado —e incluso Triadú— hubiera debido tener en cuenta de un modo positivo a Pla [...] Ejemplaridad que en Pla se da por los cuatro costados [...] pero lo que ocurre es que Pla es incómodo: sus pullas, su sorna contra burgueses y curas, sus impertinencias contra la izquierda...» (Joan Fuster). «Con premio o sin premio, Josep Carner es un gran poeta, Ferran Soldevila es un gran historiador [...] Josep Pla es un gran prosista [...] Cataluña, si es que existe, es de todos y no es de nadie» (Joaquim Molas).

Mentrestant, la revista *Serra d'Or* concedia el seu premi anual de la crítica a Pla en tres ocasions: el 1970, pel volum *Notes disperses* de l'*Obra Completa*; el 1975, per *El que hem menjat*, i el 1979, per *Articles amb cua*.⁵³ Tot i això, la revista es fa molt poc ressò de la polèmica: un petit editorial⁵⁴ i alguna carta «A propòsit del Premi d'Honor»⁵⁵ signada per uns quants components de la Junta Consultiva solidaritzant-se amb el jurat del premi, declarant la seva independència de decisió i encoratjant el jurat a assegurar la continuïtat del guardó. També hi torna a intervenir aquest any 1974 (ja ho havia fet el 1972) l'escriptora Maria Aurèlia Capmany. En una columna fa un raonament una mica críptic sobre Pla i el Premi d'Honor i diu que el grup que és contrari a la candidatura és molt poc combatiu, mentre que els qui hi estan a favor fan «afirmacions rotundes, hiperbòliques i dràstiques».⁵⁶ Maria Aurèlia Capmany no perdonava. En una reunió de la Junta Consultiva, quan algú comenta les baixes —poques, molt poques— que provoca el fet que el Premi d'Honor no distingeixi Josep Pla, Antoni

⁵³ Xavier FEBRÉS, *op. cit.*, p. 193.

⁵⁴ «L'Honor d'un Premi», editorial de *Serra d'Or* d'agost de 1974, p. 9.

⁵⁵ A la secció «Una mica de tot» en el número de *Serra d'Or* de setembre de 1974, p. 7.

⁵⁶ Carme FERRER PAVIA, *op. cit.*, p. 184.

M. Badia i Margarit comenta que, quan hi hauria baixes de debò, seria si se'l premiava.⁵⁷

La polèmica va seguir uns anys més, però a un nivell d'intensitat ja més baix. Entretant, l'escriptor rebia el «reconeixement intel·lectual de Catalunya» materialitzat en la concessió d'un bon grapat de premis i homenatges. A més dels de *Serra d'Or*, rebia el Ramon Llull i la creació del Premi Pla per edicions Destino. Però, de tots els actes d'homenatge, el més significatiu, possiblement, va ser la visita dels aleshores prínceps d'Espanya al mas, organitzada per iniciativa del mateix príncep, o per les gestions de Josep Vergés, la vetlla de Sant Josep de 1975.⁵⁸ En el número 1963 de *Destino*, corresponent al 14 de maig de 1975, el setmanari treu una nota editorial en la qual es lamenta de la «no-concessió» del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes a Josep Pla, donant per fet que mai no li serà concedit. «Con ello el Premi de las Lletres Catalanes contribuye más a desunir las opiniones que a unirlas, cosa que es de sentir [...] opinamos una vez más que la obra de Josep Pla, extensa y llena de calidad [...] no merece esta sistemática exclusión que tan poco dice de la ecuanimidad de quienes bajo el nombre de *Òmnium Cultural* debieran abarcar toda una cultura sin discriminaciones.»⁵⁹ El periodista Joaquín Soler Serrano li va fer una entrevista el 1976, en el programa de TVE *A fondo*, de la qual més tard sortiria un llibre.

La polèmica es reactiva el 1978 amb dos articles de signe oposat de Joan B. Cendrós i Teresa Pàmies al diari *Avui* del 14 i del 21 de gener. El primer, del 14 de gener, lamentant-se per les manifestacions sobre el catalans que, segons Cendrós, havia fet Pla en una entrevista recent, afirmant que això era una reacció per no haver-li atorgat el premi, i el tractava de pesseter. En el mateix article carrega també contra Teresa Pàmies, per un article previ de l'escriptora sobre la festa de Santa Llúcia, titllant-la de defensar un catalanisme anacrònic que semblava estar en fora de joc. Cendrós els qualificava a tots dos de reaccionaris, el primer de dreta

⁵⁷ Josep FAULÍ, *Òmnium Cultural 1961-1981. Vint anys de cultura catalana difícil*, resum de la seva tesi doctoral, Barcelona, Centre de Publicacions de la UB, 1982, p. 17.

⁵⁸ Cristina BADOSA, *op. cit.*, p. 313.

⁵⁹ *Destino*, n. 1963, 14 de maig de 1975, p. 5. Nota de D.: «El *Òmnium Cultural* y las ocasiones perdidas». Faltaven dos setmanes perquè *Destino*, en una nota de la direcció, anunciés els canvis en la direcció i el consell de redacció de la revista.

i la segona d'esquerra, però amb ressentiments comuns.⁶⁰ Aquest escrit provoca la resposta immediata i pel mateix mitjà de Teresa Pàmies, que en el següent número, del 21 de gener, contesta qualificant el tracte donat a Josep Pla per Joan. B. Cendrós i altres persones vinculades a Òmnium Cultural d'injust, inoportú i mesquí, argumentant que la renaixença de la nostra cultura i la regeneració moral de la nostra comunitat requereixen quelcom més que el mecenatge econòmic dels rics catalans; exigeixen generositat humana. Defensa l'escriptor, malgrat no tenir en comú ni ressentiments, ni ideologies, sinó únicament la condició de catalans d'origen pagès amb el gust nat per la paraula clara.⁶¹

Aquest mateix any es concedia a Pla el Premi de la Crítica i el Ciutat de Barcelona, per part del primer Ajuntament democràtic, pel llibre *Notes del capvesprol*.⁶² El mes de desembre d'aquest 1979, i potser per contrarestar tants rebutjos, Josep Pla també rebia la medalla de la Generalitat de Catalunya, en la categoria d'or, de mans del seu antic amic i ara president Tarradellas, per «l'excel·lent importància d'una tasca que ha tingut una influència decisiva a la nostra literatura contemporània, perquè ha recollit d'una manera digna de tot elogi els més profunds aspectes de la nostra literatura nacional».⁶³ Hi havia, per tant, també reconeixements institucionals.

4. Epíleg

Josep Pla mor el 23 d'abril de 1981, diada de Sant Jordi i del llibre. Quina ironia del destí! La majoria de la premsa de Catalunya acull la notícia amb la informació de costum en aquests casos. Tant *La Vanguardia*⁶⁴ com *El Noticiero Universal* se'n fan un gran ressò i li dediquen diverses pàgines en les edicions de l'endemà. Aquest últim amb reculls de les obres que Porcel, Fuster i Castellet havien escrit sobre Josep Pla i la seva obra. *La Vanguardia* opta per un altre format, amb articles especials per a aquest esdeveniment, glossant la figura del difunt i fets pels

⁶⁰ Joan B. CENDRÓS. «Catalunya, poble decadent?», *Avui*, 14 de gener de 1978, p. 3.

⁶¹ Teresa PÀMIES. «A propòsit de Pla», *Avui*, 21 de gener de 1978, p. 3.

⁶² Xavier FEBRÉS, *Josep Pla...*, *op. cit.*, p. 193.

⁶³ Text del Decret de la Presidència de la Generalitat de Catalunya del 17 de desembre de 1979.

⁶⁴ Que va deixar de ser *La Vanguardia Española* des de tres anys després de la mort de Franco, el 1978.

escriptors mencionats, afegint-hi, a més, Nèstor Luján, Dolors Oller i Jaume Miravittles, l'antic factòtum del Comissariat de Propaganda.

Però la mort de Josep Pla no apaivagarà la polèmica. L'any següent a la seva mort, Joan F. Mira, flamant Premi d'Honor de les Lletres Catalanes 2004, descrivia així el seu enterrament a Palafrugell:

Però del ram de la ploma, gremi del difunt, només un parell de cares conegudes. Ho puc ben assegurar, i em va ser confirmat pel portador d'una de les dues cares: la confraria de la lletra, com si s'hagueren posat d'acord a fer escandalós acte d'absència. A mi em va fer una miqueta de pena: no pel mort, sinó pels absents tan unànimes. «El gremi no perdona», que em va dir el mateix col·lega, home no gens sospitós d'afinitats ideològiques amb el de cos present. A Pla, ja difunt, tant se li'n devia fotre que el *perdonaren* o no [...]. El seu pecat, la seua aparent o real adhesió a l'enemic triomfant, és un pecat que va ser comès ja fa molts anys [...]. Els confreres unànimement absents no devien pensar, com jo, que *allò* havia quedat ja cobert per quaranta anys de solitud i per una muntanya de desenes de milers de pàgines escrites. Ben escrites. On quedarà, si alguna cosa queda de tots nosaltres en el futur, una visió ja irrepetible de Catalunya. Una obra més important i positiva que la de la immensa majoria dels confreres absents.⁶⁵

No sols no el perdonaren a la seva mort, sinó que, al cap de deu anys, l'abril de 1991, Carles Pastor, redactor d'*El País* a Barcelona, va poder constatar que les posicions dels components dels jurats d'aquella època, que havia pogut interrogar, seguien essent les mateixes que en els anys en què Josep Pla era viu i podia optar al premi. És a dir, si en aquell moment el jurat fos compost per les mateixes persones, no aconseguiria passar dels tres vots a favor i sis en contra. Les postures a favor són prou conegudes: Castellet, Sardà i Fuster, a qui més tard se sumaria l'economista Ernest Lluch, en substitució de Castellet; contra una oposició encapçalada per Badia Margarit, Carbonell, Coll i Alentorn, Llompart, Moragas i Triadú, als quals s'afegirien més tard Faulí, Maria Aurèlia Capmany i d'altres, en el grup del no. En aquest mateix article, l'historiador Josep Benet manifesta l'opinió que Josep Pla no podia obtenir mai aquest premi i que el propi

⁶⁵ Dins l'article de Joan F. Mira, del maig de 1982, al cap d'un any de la mort de Josep Pla, penjat per l'autor mateix a la seva pàgina d'Internet: <http://www.joanfmira.info/index.php>

escriptor ja ho sabia, ja que no era un premi estrictament literari,⁶⁶ com d'altra banda ja havia manifestat Triadú el 1974 a *Canigó*.

Més endavant, no podem passar per alt les eleccions a la presidència d'Òmnium Cultural del novembre de 2002. Foren guanyades per la candidatura Òmnium 21, encapçalada per Jordi Porta, que fins aleshores havia estat director de la Fundació Jaume Bofill. Va representar un canvi total en l'orientació de l'entitat, renovant l'anterior junta presidida per Josep Millàs. Amb aquesta nova línia, a la tardor de l'any 2005, Òmnium Cultural va organitzar unes jornades amb un cicle de conferències que portava per títol «Josep Pla i la reivindicació de la llengua catalana». La data del vint-i-cinquè aniversari de la mort de l'escriptor de Palafrugell s'acostava i Òmnium féu un pas. En la comunicació d'aquest cicle, l'entitat manifesta: «Josep Pla és un dels prosistes més importants del segle XX en llengua catalana. Avui, la seva obra és utilitzada per a la didàctica de la literatura i la llengua en les escoles del nostre país. Aquest cicle pretén analitzar i difondre la seva reivindicació del dret a utilitzar la llengua catalana, a través de la relació que va mantenir amb personalitats tan importants per a la nostra cultura com l'editor Josep M. Cruzet i els lingüistes Francesc de Borja Moll i Joan Coromines».⁶⁷ L'escriptor Baltasar Porcel va ser l'encarregat d'obrir aquest cicle amb la conferència inaugural «Josep Pla i els vents del món». Hi varen intervenir, també, J. Gallofré, J. M. Castellet i X. Pla. Pel que diu Porcel, el cicle va ser un èxit de públic; prova, una vegada més, de l'interès dels lectors per Josep Pla. En relació amb aquest cicle, Porcel mateix va escriure a *La Vanguardia*, entre altres coses:

Pero en el ciclo de *Òmnium* anida también cierto morbo: según su presidente, la entidad quiere endulzar así el antiguo y reiterado mal sabor de boca que provocó al negar tantas veces el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes a Pla. La razón era simple: aunque Pla fuera un gran escritor, su relativa colaboración con el franquismo durante la Guerra Civil y su uso del castellano en la posguerra le desposeían de la ejemplaridad patriótica que también requiere el premio. Y en esto tiene razón *Òmnium*, sus principios no

⁶⁶ Article de Carles Pastor a *El País* del dia 21 d'abril de 1991, amb motiu del desè aniversari de la mort de Josep Pla.

⁶⁷ Segons la informació penjada a Internet:

http://www.omnium.cat/specialViewPage.php?spe_ID=46

son otros. Pero la ha perdido diversas veces al premiar a autores que han sido más políticamente sectarios que catalanistas y a otros cuya obra no merecía más que plácemes de tercer orden, a la vez que varios jurados del premio y diversas personalidades y empresas que lo han patrocinado se mostraron más tolerantes, muchísimo más que Pla, con relación al régimen del general y desde luego al uso del idioma castellano en sus relaciones, publicidad y ambiente familiar.⁶⁸

La qüestió fou replantejada altre cop, amb el gest de conciliació d'Òmnium, dues dècades després de la mort de l'escriptor.

Altres entitats organitzaren, ja el 2006, cicles de conferències dedicades a l'escriptor de Palafrugell. Però, sens dubte, destaquen les de Caixa Forum (entre el 18 i el 27 d'abril), en les quals van participar Jordi Pujol, Baltasar Porcel, Josep M. Castellet i, tancant el cicle, Joaquim Nadal. Jordi Pujol va parlar de la relació difícil que va mantenir amb l'escriptor «liberal conservador» i que va portar Pla a abandonar *Destino* quan l'editor Josep Vergés va vendre la totalitat de les accions a Pujol, passant-li, a més, la direcció del setmanari. «L'article *Noticia económica de Cataluña* que Pla va escriure a la revista el 1962 era lamentable», va dir Pujol, que va afegir: «L'aliment que em donava Pla era pobre». Per oposar-se a la seva visió, l'expresident va escriure des de la presó un llibre en què carregava contra Pla i contra altres intel·lectuals de l'època com ara Maragall. «En aquest llibre sóc molt injust amb Pla, i encara més amb gent que havia patit més que ell.» La qüestió és que, quan Pujol va fer-se càrrec de la revista *Destino*, plataforma literària per excel·lència de Pla, aquest va marxar. «Hi escrivia articles d'allò més reaccionaris i provocadors, i ell probablement buscava la ruptura.» La gota que va fer vessar el got va ser la publicació d'un article de l'escriptor de Palafrugell sobre el dictador de Portugal, António de Oliveira Salazar, a qui admirava, el contingut del qual «no tenia cap sentit i era absolutament anacrònic», segons l'expresident català. «Al final va plegar, i em sembla que és el que buscava.» Després d'aquest incident, el va veure dos cops més, a Llofríu i a Figueres: «Va ser molt amable amb mi». Pujol va assegurar que ara tenia «més bon concepte» de

⁶⁸ Dins un article de Baltasar Porcel a *La Vanguardia* del dia 7 d'octubre de 2005. Penjat a Internet: <http://lletres.net/pla/bporcel071005.html>

Pla, i va afegir: «Més enllà de les trifulgues, el que queda és la seva obra i la seva gran contribució a la llengua, la cultura i la consciència del país».⁶⁹

A mesura que es va allunyant la seva mort en el temps, les brases d'aquella polèmica també es van refredant i al final el que queda de tot allò és l'obra escrita. No obstant això, per a la història cultural del país, les polèmiques polítiques en relació amb Pla també són importants, i sobretot són una mostra de la rellevància que pren la imbricació entre cultura i política en una societat com la catalana.

⁶⁹ Penjat a Internet: http://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=1850378